

BOLALARNING AQLIY RIVOJLANISHIDA «ILK QADAM» DAVLAT O'QUV DASTURINING O'RNI VA ROLI

Mansurova Xolida Meyliqul qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti 5-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishida «Ilk qadam» davlat o'quv dasturining ahamiyati, mazmuni va pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Dasturning bolalarda bilish jarayonlari, mustaqil fikrlash, mantiqiy tafakkur, nutq madaniyati, muammoni hal qilish ko'nikmalari hamda ijodiy faollikni rivojlantirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida dasturni amalga oshirishning samaradorligi ilmiy-metodik nuqtai nazardan asoslangan.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim, Ilk qadam, aqliy rivojlanish, kognitiv rivojlanish, bilish jarayoni, mantiqiy fikrlash, ta'lim texnologiyalari, kompetensiya, bola rivojlanishi.*

Аннотация (рус тилида): *В статье рассматривается значение государственной учебной программы «Илк кадам» в интеллектуальном развитии детей дошкольного возраста. Раскрываются её возможности в развитии познавательной активности, логического мышления, речи, творческих способностей и самостоятельности ребёнка. Обоснована эффективность применения современных педагогических технологий в процессе реализации программы.*

Ключевые слова: *дошкольное образование, Илк кадам, интеллектуальное развитие, когнитивное развитие, мышление, компетенции, образовательные технологии.*

Abstract: *This article analyzes the role of the State Curriculum "Ilk Qadam" in the intellectual development of preschool children. The study highlights its contribution to developing cognitive abilities, logical thinking, speech, creativity and independent learning skills. The effectiveness of implementing the curriculum through modern pedagogical technologies is also discussed.*

Keywords: *preschool education, Ilk Qadam curriculum, intellectual development, cognitive development, logical thinking, competencies, educational technologies.*

Kirish

Maktabgacha ta'lim inson hayotining eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib, aynan shu davrda shaxsning intellektual, ma'naviy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishi uchun mustahkam zamin yaratiladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson miyasi rivojlanishining qariyb 80 foizi 6–7 yoshgacha bo'lgan davrda shakllanadi. Shu bois maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning aqliy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydigan samarali dasturlarni joriy etish davlat ta'lim siyosatida ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi [1; 4 b].

O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish doirasida ishlab chiqilgan «Ilk qadam» davlat o'quv dasturi bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan kompleks hujjat hisoblanadi. Dasturda bolaning jismoniy, ijtimoiy-emotsional, nutqiy, estetik va intellektual rivojlanishi o'zaro uyg'unlikda tashkil etilishi nazarda tutilgan.

Aqliy rivojlanish bolaning bilimlarni o'zlashtirishi, tahlil qilishi, taqqoslashi, umumlashtirishi, xulosa chiqarishi va hayotiy vaziyatlarda ulardan foydalana olish qobiliyati bilan belgilanadi. Zamonaviy pedagogikada mazkur jarayon kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilmoqda. «Ilk qadam» dasturi ham aynan shu tamoyillarga asoslangan bo'lib, bolaning shaxsiy faolligi, mustaqil izlanishi va tajriba orqali o'rganishini rag'batlantiradi.

Mazkur maqolaning maqsadi — «Ilk qadam» davlat o'quv dasturining maktabgacha yoshdagi bolalar aqliy rivojlanishiga ta'sirini ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilish hamda uni amalga oshirishning samarali yo'llarini asoslash.

Tadqiqot materiallari va metodlari

Tadqiqot davomida pedagogik tahlil, qiyosiy tahlil, ilmiy adabiyotlarni o'rganish, normativ-huquqiy hujjatlar tahlili, kuzatish hamda umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini maktabgacha ta'lim sohasidagi milliy va xorijiy olimlarning ishlari, «Ilk qadam» davlat o'quv dasturi, davlat ta'lim standartlari hamda kompetensiyaviy yondashuvga oid ilmiy manbalar tashkil etdi.

«Ilk qadam» dasturida bolaning aqliy rivojlanishi quyidagi asosiy yo'nalishlar orqali ta'minlanadi [2; 48 b].:

- bilish faoliyatini rivojlantirish;
- mantiqiy fikrlashni shakllantirish;
- nutq va muloqot kompetensiyalarini rivojlantirish;
- elementar matematik tasavvurlarni boyitish;
- atrof-muhit haqidagi bilimlarni kengaytirish;
- mustaqil qaror qabul qilish va muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalarini shakllantirish.

Ushbu yo'nalishlar bolaning keyingi ta'lim bosqichiga tayyorgarligini ta'minlash bilan birga, uning hayotiy kompetensiyalarini ham rivojlantiradi.

Natijalar va muhokama

Maktabgacha ta'lim jarayonida bolaning aqliy rivojlanishi uning atrof-muhitni anglashi, ma'lumotlarni qabul qilishi, tahlil qilishi, umumlashtirishi va yangi vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyati orqali namoyon bo'ladi. «Ilk qadam» davlat o'quv dasturida mazkur jarayon kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan bo'lib, bolaning bilimlarni tayyor holda qabul qilishi emas, balki mustaqil izlanishi va amaliy faoliyat orqali o'zlashtirishi ustuvor vazifa sifatida belgilangan [3; 18 b].

Dasturda aqliy rivojlanishga xizmat qiluvchi mashg'ulotlar o'yin texnologiyalari, muammoli vaziyatlar, kuzatish, tajriba, muloqot, loyiha elementlari va integratsiyalashgan

ta'lim orqali tashkil etiladi. Bu esa bolalarda tahlil qilish, solishtirish, tasniflash, umumlashtirish va mantiqiy xulosa chiqarish kabi kognitiv amallarni rivojlantiradi [3; 72 b].

Ta'lim jarayonida tarbiyachi bolalarga tayyor bilim beruvchi emas, balki ularning bilish faoliyatini tashkil etuvchi va yo'naltiruvchi sifatida ishtirok etadi. Bunday yondashuv bolalarda mustaqil fikrlash, savol berish, o'z fikrini erkin ifoda etish va muammolarga ijodiy yechim topish ko'nikmalarini shakllantiradi.

1-jadval

«Ilk qadam» dasturining bola aqliy rivojlanishiga ta'siri

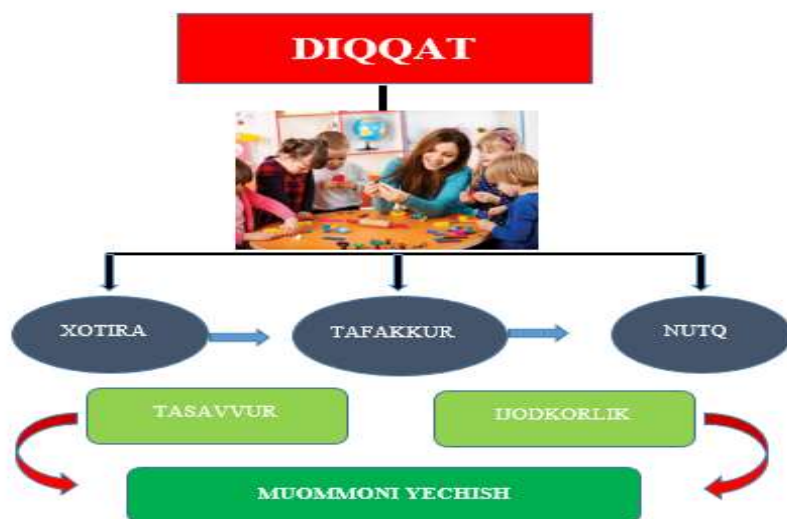
Aqliy rivojlanish ko'rsatkichlari	Dasturda qo'llaniladigan usullar	Kutilayotgan natija
Bilish faolligi	Suhbat, kuzatish, tajriba	Qiziquvchanlik va mustaqil izlanish
Mantiqiy fikrlash	Muammoli vaziyatlar, didaktik o'yinlar	Tahlil qilish va xulosa chiqarish
Nutqiy rivojlanish	Hikoya qilish, savol-javob, muhokama	Erkin va izchil fikr bayon qilish
Matematik tasavvurlar	Sanash, taqqoslash, guruhlash	Mantiqiy va matematik tafakkur
Ijodiy fikrlash	Konstruktorlik, rasm chizish, rolli o'yinlar	Yangi g'oyalar yaratish qobiliyati
Muammo yechish	Loyihaviy va amaliy mashg'ulotlar	Mustaqil qaror qabul qilish

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, «Ilk qadam» dasturi bolaning intellektual rivojlanishini faqat bilim berish orqali emas, balki kompetençiyalarni shakllantirish asosida ta'minlaydi (1-rasmga qarang).

1-rasm. «Ilk qadam» dasturining aqliy rivojlanishga ta'sir mexanizmi

Ushbu mexanizm dastur mazmunining bolaning bilish jarayonlarini tizimli ravishda rivojlantirishini ifodalaydi (2-rasmga qarang).

2-rasm. Aqliy rivojlanish komponentlarining o'zaro bog'liqligi

Rasmdan ko'rinib turibdiki, bolaning aqliy rivojlanishi alohida qobiliyatlar yig'indisi emas, balki o'zaro bog'liq kognitiv jarayonlar tizimidan iboratdir. Shu sababli «Ilk qadam» dasturida barcha rivojlanish sohalari integratsiyalashgan holda tashkil etiladi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, «Ilk qadam» davlat o'quv dasturi bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishda kompleks yondashuvni ta'minlaydi. Dasturning asosiy afzalligi bola shaxsini ta'lim jarayonining markaziga qo'yishi, uning individual xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olishidir.

Pedagogik kuzatishlar natijasida aniqlanishicha, o'yin texnologiyalari, tajriba ishlari, muloqotga asoslangan mashg'ulotlar hamda integratsiyalashgan faoliyatlar qo'llanilgan guruhlarda bolalarning nutqiy faolligi, mantiqiy fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilishi va ijodiy faolligi sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Bu esa dasturning amaliyotdagi samaradorligini tasdiqlaydi [5; 36 b; 6; 51 b].

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, «Ilk qadam» davlat o'quv dasturi maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishini ta'minlashda muhim metodik va pedagogik ahamiyatga ega. Dasturning mazmuni bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda kompetençiyaviy yondashuv asosida ishlab chiqilgan bo'lib, uning kognitiv, nutqiy, ijtimoiy va ijodiy qobiliyatlarini uyg'un rivojlantirishga xizmat qiladi [7;8;9;10].

Tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi [11;12;13]:

1. «Ilk qadam» davlat o'quv dasturi bolalarda bilishga qiziqish, mustaqil fikrlash va mantiqiy tafakkurni shakllantirishning muhim vositasi hisoblanadi.
2. Ta'lim jarayonida o'yin texnologiyalari, kuzatish, tajriba, muammoli vaziyatlar va integratsiyalashgan mashg'ulotlardan samarali foydalanish bolalarning intellektual salohiyatini sezilarli darajada oshiradi.

3. Kompetençiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarning nutqiy rivojlanishi, matematik tasavvurlari, tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish ko'nikmalarining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

4. Tarbiyachining innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish mahorati dastur samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

5. «Ilk qadam» dasturini raqamli ta'lim vositalari, STEAM elementlari, tadqiqotga asoslangan ta'lim va interaktiv metodlar bilan boyitish bolalarning intellektual rivojlanish samaradorligini yanada oshirish imkonini beradi.

Amaliy tavsiyalar [14;15]:

- Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida har bir mashg'ulotni kompetençiyaviy yondashuv asosida rejalashtirish;
- Aqliy rivojlanishga qaratilgan didaktik o'yinlar va muammoli topshiriqlar ulushini oshirish;
- STEAM elementlari va tajriba mashg'ulotlarini keng joriy etish;
- Raqamli ta'lim resurslari va interaktiv texnologiyalardan samarali foydalanish;
- Tarbiyachilarning zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha malakasini muntazam oshirib borish;
- Ota-onalarni bolaning intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlash jarayoniga faol jalb qilish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
3. «Ilk qadam» davlat o'quv dasturi. – Toshkent: Maktabgacha ta'lim agentligi, 2022.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirishga oid amaldagi qarorlari.
5. Выготский Л.С. Мышление и реч. – Москва: Лабиринт, 2021.
6. Пиаже Ж. Психология интеллекта. – Санкт-Петербург: Питер, 2020.
7. Элкони Д.Б. Психология игры. – Москва: Академия, 2020.
8. Божович Л.И. Личност и её формирование в детском возрасте. – Москва, 2021.
9. Запорожец А.В. Избранные психологические труды. – Москва, 2020.
10. Leontiev A.N. Activity, Consciousness and Personality. – Moscow, 2021.
11. UNESCO. Early Childhood Care and Education: Global Monitoring Report. Paris, 2023.
12. UNICEF. Early Childhood Development Strategy 2022–2030. New York, 2022.
13. OECD. Starting Strong VIII: Early Childhood Education and Care. Paris, 2023.
14. Berk L. Child Development. 10th Edition. Pearson, 2022.

15. Bredekamp S. Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood Programs. NAEYC, 2022.